

ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗ ΣΟΥΛΙΩΤΗ

ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

Αστική ηθογραφία των ετών 1920 έως 1937

ΑΙΣΘΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1920 έως 1937

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της κυπριακής νομοθεσίας και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου

Στέλλα Κακογιάννη Σουλιώτη, Αισθήσεις και εντυπώσεις: 1920 έως 1937

Διόρθωση: Χρυσούλα Γραμμένου

Σελιδοποίηση: Μιχάλης Καλογεράς (selidoroiisi.gr)

Copyright© 2022 Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου & Αλεξία Σουλιώτη για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο, Λευκωσία, Ιούνιος 2022

ISBN: 978-9925-553-47-1

Κτήριο Συμβουλίου-Συγκλήτου «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης»

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Λεωφ. Πανεπιστημίου 1, 2109, Αγλαντζιά, Λευκωσία, Τ.Θ. 20537, 1678

Λευκωσία, Κύπρος

Ηλ. Ταχ.: pek@ucy.ac.cy

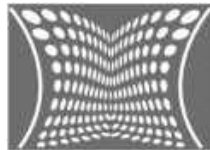
Ιστοσελίδα: <https://www.ucy.ac.cy/pek>

Στέλλα Κακογιάννη Σουλιώτη

Αισθήσεις και εντυπώσεις

Αστική ηθογραφία των ετών 1920 έως 1937
Λεμεσός, Κύπρος, Δεκέμβριος 1997

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2022

*Στην οικογένειά μου
Στη μνήμη των γονέων μου*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΓΕΝΝΗΣΗ

Το δαχτυλίδι του πατέρα μου έσπασε και έπεσε στη θάλασσα. Είχε ακουμπήσει στην κουπαστή ενός πλοίου με προορισμό την Αθήνα και μιλούσε με έναν φίλο του. «Κάτι τρομερό συνέβη στην οικογένειά μου», είπε. Δεν μπορούσε να ξέρει ότι ήταν η ώρα του θανάτου της αδελφής μου Έλλης. Είχε συμβεί ξαφνικά, λόγω διφθερίτιδας που διαγνώστηκε αφότου ο πατέρας μου είχε φύγει από την Κύπρο για επείγουσες δουλειές. Ήταν σχεδόν δύο ετών και η δεύτερη απώλεια για τους γονείς μου, των οποίων το πρωτότοκο παιδί, ένας γιος, είχε πεθάνει σε ηλικία μόλις τριών μηνών.

Δεκατέσσερις ημέρες αργότερα, στις τρεις και σαράντα το πρωί, Παρασκευή 13 Φεβρουαρίου 1920, ήρθα στον κόσμο. Μια ασυνήθιστα σφοδρή καταιγίδα μαινόταν. Καθώς ο πατέρας μου έλειπε ακόμη, η μητέρα μου είχε μετακομίσει στο σπίτι της γιαγιάς μου. Το μέρος ήταν μια παραθαλάσσια πόλη ονόματι Λεμεσός.

Οι οιωνοί γύρω από τη γέννησή μου κάθε άλλο παρά ευοίωνοι ήταν· ωστόσο, είχα ξεκάθαρο καθήκον να επιβιώσω. Για να βοηθήσουν τη μοίρα, οι γονείς μου είχαν αποφασίσει να με ονομάσουν «Στέλλα», από τον Άγιο Στυλιανό, τον προστάτη των βρεφών. Παρ' όλα αυτά, οι άμεσες προοπτικές μου ήταν χλομές. Η μητέρα μου αιμορραγούσε έντονα και χρειαζόταν κάθε δυνατή φροντίδα. Με εγκατέλειψαν λοιπόν γιατρός, μαία και οικογένεια για να κάνω τη γνωριμία μου με τον κόσμο φωναχτά και μόνη μου.

Τυλιγμένη σε μια κουβέρτα πάνω σε ένα κρεβάτι στο διπλανό δωμάτιο, έγινα αντικείμενο περιέργειας για τις μικρότερες αδελφές της μητέρας μου, τις δωδεκάχρονες δίδυμες. Δεν είχαν ξανα-

δείς ποτέ νεογέννητο και δεν μπορούσαν να αντισταθούν στον πειρασμό να με ξεσκεπάσουν και να κάνουν ένα ζωντανό μάθημα ανατομίας. Όταν οι ενήλικες βρήκαν επιτέλους χρόνο για μένα, είχα σταματήσει να ουρλιάζω και είχα συμβιβαστεί με το νέο μου περιβάλλον. Τουλάχιστον, το ενδιαφέρον των διδύμων δεν με είχε βλάψει.

Όμως ο γιατρός που παρακολουθούσε τη μητέρα μου δεν τα πήγε τόσο καλά. Καθ' οδόν προς το ιατρείο του, για να φέρει ένα όργανο που χρειαζόταν επείγοντως, συνελήφθη από έναν πρόθυμο αστυφύλακα με την κατηγορία του φόνου. Μόλις είχε συμβεί ένας φόνος σε ένα κοντινό χωριό, και ποιος θα μπορούσε να είναι πιο ύποπτος από έναν άνδρα που βιαζόταν και ήταν γεμάτος αίματα! Πέρασε αρκετός καιρός μέχρι να μπορέσει να αναγνωριστεί από ανώτερη αρχή και να απεγκλωβιστεί από τα νύχια του απογοητευμένου αστυφύλακα.

Για μέρες η μητέρα μου δεν ήθελε να με δει. Η θλίψη της για την Έλλη ήταν τόσο πρόσφατη και η ανάμνηση του Λούη τόσο νωπή που φοβόταν ν' αφηθεί ν' αγαπήσει ένα άλλο παιδί, μήπως και το χάσει ξανά.

Παρόλο που ο Λούης είχε πεθάνει από σταφυλόκοκκο και η Έλλη από διφθερίτιδα, οι γερόντισσες της Λεμεσού εξέφρασαν την άποψη ότι το γάλα της μητέρας μου έφταιγε και ότι δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να με θηλάσει. Για τις πρώτες κρίσιμες εβδομάδες προσλήφθηκε μια παραμάννα. Αργότερα, το γάλα του γαϊδάρου κρίθηκε ως το πλησιέστερο προς το γυναικείο. Έτσι αγοράστηκε μια τυχερή γαϊδούρα και εγκαταστάθηκε, βασιλικά, στον κήπο. Θυμάμαι καλά τη γαϊδούρα-μητέρα μου. Για χρόνια την καβαλούσαμε πάνω σε ένα καλαμένιο κάθισμα που είχε εισαχθεί ειδικά από την Αγγλία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΠΡΩΤΗ ΑΝΑΜΝΗΣΗ

Η πρώτη μου ανάμνηση -ή μάλλον αίσθηση- είναι να κατεβαί-
νω με ταχύτητα μια πλαγιά πάνω σε ένα καροτσάκι. Αυτό συνέ-
βη το καλοκαίρι του 1922, όταν μέναμε στο ξενοδοχείο Πασί-
λυπον στις Πλάτρες, ένα καλοκαιρινό θέρετρο στα βουνά. Δύο
νεαρά αγόρια είχαν την άδεια να με διασκεδάσουν, και αυτή ήταν
η ιδέα τους για μια ξεχωριστή απόλαυση. Άφησαν να κυλήσει το
καροτσάκι από το λόφο τρέχοντας ξοπίσω του, μετά το έσπρω-
ξαν αργά πάλι επάνω και επανέλαβαν την παράσταση ενώ εγώ
έβγαζα χαρούμενες κραυγές. Ένας θεός ξέρει πόσες φορές ανε-
βοκατεβήκαμε την πλαγιά πριν μας βρουν οι γονείς μας και μας
χαλάσουν τη διασκέδαση!

Αν και κατά τη διάρκεια της παιδικής μου ηλικίας κάθε καλο-
καίρι πηγαίναμε στις Πλάτρες και περνάγαμε αξέχαστα, εκείνο
το πρώτο καλοκαίρι ξεχωρίζει από όλα τα υπόλοιπα. Ίσως επει-
δή ήμουν ακόμα το επίκεντρο της οικογένειας, καθώς ο αδελφός
μου ήταν πολύ μικρός για να τραβήξει πολλή προσοχή, ή ίσως
επειδή τότε ανακάλυψα για πρώτη φορά τον τρόπο της νύχτας
και το φόβο του θανάτου.

Μπορώ ακόμα να αναβιώσω τον πανικό που με κατέλαβε
όταν ξύπνησα ξαφνικά σε ένα πυκνό μαύρο σκοτάδι με έναν κού-
φιο βήχα που έσκιζε τα σωθικά μου, με κάθε ανάσα να κόβεται
στο λαιμό μου σαν να ήταν η τελευταία μου. Ήταν κοκκύτης, τον
οποίο έμελλε να βιώσω αρκετές φορές τα επόμενα χρόνια και να
μάθω ότι δεν ήταν θανατηφόρος. Αλλά τότε δεν το ήξερα ούτε
εγώ, ούτε οι γονείς μου.

Μέσα σε δύο λεπτά στο ξενοδοχείο επικράτησε αναβρασμός.
Εκείνη την εποχή δεν υπήρχε τηλέφωνο στην Κύπρο ούτε για-

τρός στις Πλάτρες. Έπρεπε να τον φέρει από άλλο χωριό ένας έφιππος αγγελιοφόρος. Εν τω μεταξύ, όλοι οι επισκέπτες συνταγογραφούσαν θεραπείες: κομπρέσες, ζεστά και κρύα λουτρά, μέλι. Είναι θαύμα που επέζησα.

Θυμάμαι καθαρά τον γιατρό να μπαίνει στο δωμάτιό μου. Ήταν ο πρώτος άντρας που είχα δει ποτέ με βράκα. Ήταν αδύνατος, είχε ασημένια μαλλιά και ήταν αρκετά ατάραχος. Μου συνταγογράφησε ένα ζεστό μπάνιο και ζεσταμένο βούτυρο και σε λίγη ώρα ανέπνεα ξανά.

Σήμερα τα παιδιά σπάνια υποφέρουν από κοκκύτη, αλλά στα νεανικά μου χρόνια δεν ήταν ασυνήθιστο. Επιτίθετο μόνο στη μέση της νύχτας, και το ένα ή το άλλο από εμάς τα παιδιά ξυπνούσε με αυτόν πολλές φορές το χρόνο. Η μητέρα μου έγινε σύντομα ειδικός στη θεραπεία μας και δεν υπήρχε ανάγκη να καλέσουμε γιατρό. Μια μικρή λάμπα πετρελαίου και λίγο βούτυρο δίπλα στο κρεβάτι της ήταν το μόνο που χρειαζόταν. Μερικές κουταλιές από το ζεστό υγρό καταλάγιαζαν το βήχα και, προς μεγάλη μας απογοήτευση, ήμασταν αρκετά καλά για να πάμε στο σχολείο την επόμενη μέρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ

Στις 11 Ιουνίου 1921 η μητέρα μου γέννησε ξανά. Σύμφωνα με τη μόδα της εποχής, ούρλιαζε με κάθε πόνο. Για να μου αποσπάσουν την προσοχή, οι δίδυμες θείες με περπατούσαν πάνω κάτω στο δρόμο έξω από το σπίτι μας. Κάθε φορά που η μητέρα μου έβγαζε μια κραυγή, την αντηχούσα από κάτω. Το αποτέλεσμα αυτής της κοινής προσπάθειας ήταν ο αδελφός μου ο Μιχάλης. Ήταν, κατά γενική ομολογία, πολύ άσχημος· η μητέρα μου, που την πείραζαν ανελέητα οι φίλες της, έκλαιγε μάλιστα κρυφά για λόγου του. Δεν μπορούσε τότε να γνωρίζει ότι το νεαρό της τέρας θα ήταν το πιο ταλαντούχο από τα παιδιά της και ότι η εμφάνισή του θα ήταν κάθε άλλο παρά αιτία για δάκρυα.

Ζούσαμε στον τελευταίο όροφο ενός διώροφου σπιτιού. Αναφέρω το σπίτι επειδή όλες οι αναμνήσεις μου συνδέονται με τα διάφορα σπίτια μας, κάθε περίοδος της παιδικής μου ηλικίας διακρινόταν από τις υπόλοιπες από το σπίτι στο οποίο ζούσαμε. Σκέφτομαι αυτά τα σπίτια όπως σκέφτομαι τους ανθρώπους της πρώιμης ζωής μου, σαν κάτι ζωντανό. Μπορώ να φέρω στο μυαλό μου κάθε δωμάτιο κάθε σπιτιού, κάθε λεπτομέρεια της κατασκευής του, κάθε δέντρο στον κήπο. Το καθένα έπαιξε το ρόλο του στη διαμόρφωση της παιδικής μας ηλικίας.

Τα παιδιά των οποίων η παιδική ηλικία περνάει στο ίδιο σπίτι πρέπει να χάνουν πολλά από την ποικιλία και τον ενθουσιασμό που σημάδεψαν τη δική μας. Η μητέρα μου λάτρευε τις μετακομίσεις. Φρεσκάριζαν τη ζωή μας, έλεγε. Ακόμη και τα σπίτια στα οποία έζησαν οι γονείς μου πριν γεννηθούμε και τα οποία μάς έδειχναν στις βόλτες μας, είναι συνδεδεμένα με τις πρώτες μου αναμνήσεις. Υπήρχε το απομονωμένο σπίτι στην άκρη της πόλης,

όπου έζησαν όταν πρωτοπαντρεύτηκαν. Φαινόταν ψυχρό και δυσοίωνο: σε αυτό το σπίτι ο πατέρας μου παραλίγο να σκοτώσει τη μητέρα μου.

Στις τρεις τα ξημερώματα, η μητέρα μου ξύπνησε τον πατέρα μου επιτακτικά ψιθυρίζοντας: «Παναγιώτη, είναι κάποιος στο σπίτι». Ο πατέρας μου πετάχτηκε από το κρεβάτι, άρπαξε το κυνηγετικό του όπλο από την ντουλάπα όπου το φύλαγε και κατέβηκε γενναία τις σκάλες, ενώ η μητέρα μου περίμενε τρεμάμενη πίσω από την πόρτα του υπνοδωματίου μην τολμώντας να τον ακολουθήσει αλλά θέλοντας να βεβαιωθεί ότι ήταν καλά. Ο πατέρας μου επέστρεψε λίγα λεπτά αργότερα για να αναφέρει ότι δεν υπήρχε διαρρήκτης κάτω. Στη συνέχεια προχώρησε στο άδειασμα του όπλου και επέστρεψε στο κρεβάτι του. Το όπλο εκπυρσοκρότησε. Η μητέρα μου φώναξε «Με σκότωσες» καθώς κάτι τη χτύπησε. Ο πατέρας μου πανικοβλήθηκε για μια στιγμή πριν συνειδητοποιήσει ότι την είχε χτυπήσει μόνο ο άδειος κάλυκας, ενώ η σφαίρα είχε καρφωθεί στον τοίχο.

Όταν ο πατέρας μου μας διηγήθηκε αυτή την ιστορία με όλες τις δραματικές λεπτομέρειες, φυσικά ρωτήσαμε: «Και τι θα έκανες αν την είχες σκοτώσει;» «Θα είχα αυτοπυροβοληθεί αμέσως». Και η Λεμεσός θα αναρωτιόταν ακόμα γιατί ένα νέο και υγιές ζευγάρι που είχε παντρευτεί από αγάπη αυτοκτόνησε στη μέση της νύχτας. Οι ποιητάρηδες, που τότε αποτελούσαν σύνηθες χαρακτηριστικό της κυπριακής ζωής και ταξίδευαν από πόλη σε πόλη τραγουδώντας τα επικά τους ποιήματα που θρηνούσαν για τραγικά συμβάντα, θα είχαν γνωρίσει μεγάλη ακμή.

Οι αναμνήσεις μου από το πρώτο μας σπίτι είναι ανάμεικτες με φαντασιώσεις. Οι πιο ξεκάθαρες εικόνες είναι του νεκρού αδελφού και της αδελφής μου. Μόλις έσβησαν τα φώτα, η αδελφή μου -ένας λευκός άγγελος φυσικά- πήρε τη θέση της στα πόδια του κρεβατιού μου, ενώ ένας άλλος μικρότερος άγγελος στεκόταν στο κεφάλι. Δεν υπήρχε τίποτα το τρομακτικό σε αυτούς, γιατί η Έλλη και ο Λούης δεν ήταν λιγότερο πραγματικοί για μένα απ' ό,τι ο Μιχάλης στο κρεβατάκι του. Αν μη τι άλλο, ήταν μια παρηγοριά στο σκοτάδι. Τους ήξερα καλά, γιατί οι περισσότερες από τις ιστορίες που μου διηγούνταν εκείνες τις πρώτες μέρες ήταν

γι' αυτούς, ειδικά για την Έλλη. Ήταν, όπως μου είπαν, ένα πανέξυπνο και εξαιρετικό παιδί.

Ένα περιστατικό ήταν ιδιαίτερα συναρπαστικό. Ήταν μια βροχερή μέρα και η Έλλη καθόταν στο περβάζι του παραθύρου κοιτάζοντας έξω στο δρόμο, όταν είδε ένα μικρό αγόρι να πηδά ξυπόλητο από λακκούβα σε λακκούβα. Έκανε νόημα στο κορίτσι που την κρατούσε να ανοίξει το παράθυρο -ήταν πολύ μικρή για να μιλήσει σωστά- ενώ εκείνη ξεκούμπωσε τα παπούτσια της ετοιμαζόμενη να τα πετάξει στο παιδί στο δρόμο. Όταν το κορίτσι διαμαρτυρήθηκε, η Έλλη την οδήγησε στο παιδικό δωμάτιο και της έδειξε τις σειρές παπουτσιών στο ντουλάπι. Δεδομένου ότι πέθανε πριν από τα δεύτερα γενέθλιά της, δεν θα μπορούσε να ήταν μεγαλύτερη από δύο χρόνων.

Σε αυτό το σπίτι η νεαρή μητέρα μου υπέστη ένα μεγάλο σοκ. Ήταν μόνη της με τα παιδιά της, τη Γιαννούλα, ένα βρέφος, τον Μιχάλη, δύο ετών, και εμένα, τριών ετών, όταν μια βαριά ομίχλη τύλιξε τη Λεμεσό. Κοιτάζοντας έξω από το παράθυρο το μόνο που μπορούσε να δει ήταν ένα λευκό πέπλο που το διαπερνούσε εδώ κι εκεί ένα φως. Το τέλος του κόσμου είχε έρθει. Το σύμπαν είχε γυρίσει ανάποδα: τα αστέρια είχαν κατέβει στη γη. Γονάτισε και προσευχήθηκε: «Σε παρακαλώ, Θεέ μου, σώσε τα παιδιά μου». Τα «αστέρια» ήταν οι λάμπες του δρόμου που έλαμπαν μέσα από την ομίχλη.

Ενώ ζούσαμε σε αυτό το σπίτι, ο πατέρας μου, είκοσι οκτώ ετών τότε, αποφάσισε να πάει στην Αγγλία για να ολοκληρώσει τις νομικές του σπουδές. Ο πατέρας του ήθελε να τον κάνει γιατρό, και μάλιστα ο πατέρας μου είχε περάσει ένα χρόνο στο Πανεπιστήμιο του Μονπελιέ πριν παντρευτεί με τη μητέρα μου. Στο τέλος εκείνης της χρονιάς, όμως, ο παππούς μου πέθανε και ο πατέρας μου, ως ο μόνος εν ζωή γιος, αναγκάστηκε να διακόψει τις σπουδές του για να φροντίσει την οικογενειακή επιχείρηση.

Μια υπόθεση ενώπιον των δικαστηρίων άλλαξε τη ζωή του. Επρόκειτο για μια αξίωση ασφάλισης για το φορτίο ενός πλοίου που είχε ναυαγήσει. Ο πατέρας μου, αν και δεν ήταν ο ίδιος ενδιαφερόμενος, ασχολήθηκε τόσο πολύ με τη νομική πτυχή της υπόθεσης, ώστε έψαξε σε κάθε νομικό βιβλίο και αρχή που μπο-

ρούσε να βρει, επιχειρηματολογώντας με πάθος με τους συνηγόρους των διαδίκων. Ήταν προφανές ότι εκεί ήταν το ταλέντο του. Χωρίς να τον αποθαρρύνουν οι ευθύνες του γάμου και των παιδιών, ρίχτηκε με ενθουσιασμό στη μελέτη της νομικής μέσω αλληλογραφίας.

Στο τέλος των σπουδών του ήταν απαραίτητο να περάσει ένα χρόνο στην Αγγλία για να πάρει το πτυχίο του. Έγιναν προετοιμασίες για να πάμε όλοι μαζί του. Ακόμη και φωτογραφίες διαβατηρίου είχαν βγει, αλλά τελικά πήγε μόνος του, επειδή η μητέρα μου υποψιάστηκε, λανθασμένα όπως αποδείχθηκε, ότι ήταν πάλι έγκυος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ

Η μεγαλύτερη δοκιμασία της πρώιμης παιδικής μου ηλικίας ήταν η ανάγκη για φαγητό. Ποτέ δεν είχα όρεξη και έπρεπε να με κολακεύουν, να με πείθουν ή να με εκφοβίζουν για να φάω. Η μητέρα μου ορκίζεται ότι θα πέθαινα από την πείνα αν με άφηναν μόνη μου. Κατέφυγε σε κάθε είδους τέχνασμα για να μου επιβάλει το φαγητό: ένα καινούργιο πιάτο με μια εικόνα στο κέντρο, ένα όμορφο φλιτζάνι, παραμύθια, βόλτες στον κήπο και, σε στιγμές απόγνωσης, ένα περιστασιακό χαστούκι. Συχνά ήταν ένας συνδυασμός όλων αυτών.

Θυμάμαι έναν πολύχρωμο κόκορα στον πάτο ενός πιάτου κουάκερ που αποκαλυπτόταν αργά με κάθε κουταλιά. Υπήρχε επίσης το μεγάλο φλιτζάνι, ριγυτό άσπρο και μπλε, από το οποίο έπινα το πρωινό μου γάλα. Αυτό το φλιτζάνι φυλασσόταν στον κάτω όροφο, στο σπίτι της σπιτονοικοκυράς μας, η οποία ήταν χήρα. Ζούσε με τη μητέρα της, την ανύπαντρη αδελφή της και δύο ανύπαντρες κόρες. Ο μοναδικός της γιος σπούδαζε μουσική στην Αθήνα. Μου έκαναν τέτοια περιποίηση που φυσικά μου άρεσε να κατεβαίνω κάτω. Η μητέρα μου έσπευσε να το μετατρέψει αυτό σε πλεονέκτημα.

Κάθε πρωί καθόμουν στην τραπέζα της κυρίας Ζωηρώς, κουνώντας τα πόδια μου και πίνοντας από το υπέροχο γαλανόλευκο φλιτζάνι, με όλες τις ευγενικές κυρίες να με περιτριγυρίζουν. Ήταν ένα από αυτά τα πρωινά που ανακοίνωσα με σοβαρό ύφος ότι η μητέρα μου έκλαιγε επειδή ο πατέρας μου την είχε χτυπήσει με ένα ξύλο. Αν ο πατέρας μου δεν βρισκόταν στην Αγγλία εκείνη την εποχή, πιθανόν να είχε αποκτήσει τη φήμη του

ραβδούχου της συζύγου του με βάση το ελληνικό ρητό που λέει «ένα παιδί και ένας τρελός δεν λένε ποτέ ψέματα». Ωστόσο, δεν ήμουν επιρρεπής στο να πλέκω ιστορίες. Ίσως αυτό να ήταν ένα από τα ζωντανά όνειρα από τα οποία είχα πάντα πολλά.

Μόλις επέστρεψε ο πατέρας μου από την Αγγλία, η μητέρα μου έμεινε ξανά έγκυος. Ήμουν τριών ετών και ζούσαμε ακόμα στο ίδιο σπίτι, όταν γεννήθηκε η αδελφή μου. Η χαρούμενη προσμονή της γέννησής της είναι μία από τις πρώτες μου αναμνήσεις. Λίγες ημέρες πριν από τη γέννηση η μητέρα μου με πήγε να δω μια φίλη που μόλις είχε γεννήσει. Θυμάμαι να μου δίνουν το νεογέννητο να το κρατήσω στην αγκαλιά μου και τη χαρά μου στη σκέψη ότι σύντομα θα κρατούσα το δικό μου. Αφού δεν υπήρχε πραγματικό βρέφος, βρήκα υποκατάστατο την κούκλα μωρού, που αγαπήθηκε περισσότερο από όλα τα άλλα παιχνίδια.

Επίσης, στη μνήμη μου έχει μείνει εκείνη την εποχή ένας έντονος καυγάς με τη μητέρα μου καθώς περπατούσαμε μπροστά από το νέο Σχολείο των Καλογριών. Μου είχαν πει ότι το όνομα της αδελφής μου θα ήταν «Γιαννούλα», όμως ο ιερέας τη βάφτισε «Ιωάννα». Χρειάστηκε όλη η πειθώ της μητέρας μου για να με πείσει ότι η Γιαννούλα ήταν υποκοριστικό της Ιωάννας και ότι δεν είχα εξαπατηθεί.

Επρόκειτο να περάσω πολλά χρόνια ως μαθήτριά του Σχολείου Καλογριών, αλλά μπορώ ακόμα να το δω όπως ήταν εκείνη την ημέρα: με κενό στη θέση πορτών και των παραθύρων, με τις πέτρες φρεσκοκομμένες και αστραφτερές, και με τα στοιχεία «1923» σκαλισμένα και φρεσκοβαμμένα με μαύρο χρώμα πάνω από την είσοδο.

Η οικογένειά μας ολοκληρώθηκε με τη γέννηση ενός ακόμη αδελφού δεκαέξι μήνες αργότερα. Καθώς ήμουν τότε τεσσάρων ετών, μυήθηκα στο μυστικό από την αρχή και συμμετείχα σε όλες τις προετοιμασίες.

Λίγες εβδομάδες πριν από τη γέννηση του Γώγου μετακομίσαμε σε ένα μεγαλύτερο σπίτι. Είχε έναν μεγάλο κήπο με μια στρογγυλή δεξαμενή στη μέση και ένα χαμάμ στο κάτω μέρος. Ο Γώγος θα ερχόταν σε ένα καλάθι με μπλε σατέν και δαντέλα και θα τον άφηνε στην κορυφή της δεξαμενής ένας άγγελος.

Την ημέρα του τοκετού μάς έστειλαν όλους για φαγητό στη μητέρα του πατέρα μου που έμενε στο τέλος του δρόμου. Μας υποσχέθηκαν ένα αδελφάκι -ποτέ δεν υπήρξε αμφιβολία για το φύλο- μετά τον μεσημεριανό ύπνο μας, αν ήμασταν καλοί.

Είχαμε μάλλον δέος για το σπίτι αυτής της γιαγιάς. Οι τοίχοι της αίθουσας ήταν καλυμμένοι με τρομακτικές εικόνες. Υπήρχε ένας με ένα μεγάλο παντοδύναμο μάτι στο κέντρο: ήταν το μάτι του Θεού που παρακολουθούσε κάθε μας αταξία. Υπήρχε μια άλλη, με τις φωτιές της κόλασης με μικρά διαβολάκια που κρατούσαν δίκρανα και έσπρωχναν τους ικέτες, απελπισμένους άντρες και γυναίκες μέσα στις φλόγες. Μια άλλη έδειχνε τον Θεό να κρατάει τεράστια ζυγαριά, ζυγίζοντας τους άνδρες και τις γυναίκες με βάση τις πράξεις τους, καλές και κακές. Οι εικόνες με τρόμαζαν και με γοήτευαν συνάμα.

Ο Γώγος έφτασε όπως είχε υποσχεθεί νωρίς το απόγευμα και μας επέτρεψαν να παρακολουθήσουμε το πρώτο του μπάνιο. Η μαία προήδρευσε της τελετής. Έβαλε αλάτι στο νερό, «για να μην είναι άνοστος», όπως μας εξήγησε. Ενώ τον έπλενε, τον κατάρκλυζε με διδάγματα: να είναι ευγενικός και υπάκουος, να πίνει το γάλα του και να τρώει το αυγό του το πρωί, να κάνει τα μαθήματά του. Μου κίνησε την περιέργεια ο ομφαλός που έμοιαζε με ένα κομμάτι σπάγκο, στον οποίο η μαία, ήμουν πεπεισμένη, έκανε κάτι μαγικό με ένα αναμμένο κερί.

Οι πρώτοι μήνες της ζωής του Γώγου ήταν επισφαλείς. Προσβλήθηκε από μια μόλυνση του εντέρου, η οποία, τις ημέρες που δεν υπήρχαν καν αντιβιοτικά, ήταν πολύ σοβαρή. Ήταν δραματική η ημέρα που οι γιατροί αποφάσισαν ότι η μόνη ελπίδα γι' αυτόν ήταν μια νέα δραστική ένεση. Είχε ένα μειονέκτημα: θα μπορούσε, αντίθετα, να επισπεύσει το θάνατό του. Το ρίσκο έπρεπε να αναληφθεί. Η ένεση έγινε, ο Γώγος έγινε μωβ, η μητέρα μου ούρλιαξε και τον πέταξε στο κρεβάτι. Ο Γώγος επέζησε και παραπονιέται για προβλήματα στο έντερο μέχρι σήμερα.

Στη συνέχεια η ζωή μας κατέληξε σε μια μακρά ασθένεια. Μόλις ο Γώγος ανάρρωσε, εγώ κόλλησα κοκκύτη. Ο Γώγος τον κόλλησε αμέσως και παραλίγο να πεθάνει και από αυτόν. Το μοτίβο που επρόκειτο να συνεχιστεί σε όλη την παιδική μας ηλικία ήταν

τότε καθορισμένο. Ο Μιχάλης και η Γιαννούλα πάντα γλίτωναν με τα πιο ήπια συμπτώματα όταν αρρώσταιναν, ενώ ο Γώγος και εγώ υποφέραμε από τις πιο παράξενες επιπλοκές.

Εκείνες οι μέρες του κοκκύτη ήταν πολύ ευχάριστες. Μέρος της θεραπείας ήταν οι μεγάλες βόλτες με μια ιππήλατη άμαξα. Κάθε απόγευμα ξεκινούσαμε, η μητέρα μου, μια υπηρέτρια, τα τέσσερα παιδιά και ενίοτε οι δίδυμες θείες, και πηγαίναμε στον Ποταμό της Γερμασόγειας, περίπου τέσσερα μίλια έξω από την πόλη δίπλα στη θάλασσα. Εκεί, μας επέτρεπαν να περπατήσουμε για να αναπνεύσουμε τον καθαρό αέρα και να μαζέψουμε βότσαλα και κοχύλια, μια χαρά στην οποία ακόμα δεν μπορώ να αντισταθώ.

Πριν αναρρώσω από τον κοκκύτη, κατάφερα να κολλήσω βρογχοπνευμονία. Ο γιατρός μας, ο ίδιος που με είχε φέρει στον κόσμο, πίστευε στα ισχυρά φάρμακα. Για καλή μου τύχη, το σπίτι του ήταν απέναντι από το δικό μας και ήταν πολύ ευσυνείδητος. Έμπαινε και έβγαινε από το δωμάτιό μου όλη την ώρα, προτρέποντας, ακούγοντας, συνταγογραφώντας.

Μια μέρα αποφάσισε ότι η καλύτερη θεραπεία για το στήθος μου ήταν μια δόση βεντούζες, μια παλιομοδίτικη γαλλική θεραπεία. Οι βεντούζες έμοιαζαν με ποτήρια κρασιού χωρίς στέλεχος και εφαρμόζονταν σαν να επρόκειτο να κάψουν το σπίτι. Πρώτα έτριβαν την πλάτη του ασθενούς με οινόπνευμα. Ένα κομμάτι βαμβάκι τυλιγόταν γύρω από την κορυφή μιας μεταλλικής ράβδου μήκους περίπου έξι ιντσών, η οποία στη συνέχεια βουτιόταν σε οινόπνευμα και αναφλεγόταν. Η φλόγα τοποθετούνταν μέσα στη βεντούζα η οποία, ζεσταμένη, εφαρμόζοταν στην πλάτη του θύματος.

Ο αριθμός των βεντουζών που εφαρμόζονταν εξαρτιόταν από τη σοβαρότητα της ασθένειας και το μέγεθος του ασθενούς, αλλά ο συνήθης αριθμός ήταν μεταξύ οκτώ και δώδεκα. Οι βεντούζες παρέμεναν για λίγα λεπτά και στη συνέχεια αφαιρούνταν. Το δέρμα μέσα στη βεντούζα διογκωνόταν σε μια μεγάλη κόκκινη φουσκάλα που αργότερα γινόταν μπλε. Καθώς κάθε βεντούζα σηκωνόταν, ακουγόταν ένα μεγάλο «πλοπ», συνοδευόμενο από επιφωνήματα του βασανιστή που διέφεραν ανάλο-

γα με την εμφάνιση της φουσκάλας: όσο πιο επώδυνη φαινόταν τόσο μεγαλύτερος ήταν ο ενθουσιασμός.

Σε βεντούζες υποβληθήκαμε πολλές φορές κατά τη διάρκεια της παιδικής μας ηλικίας, αλλά αυτή τη φορά ο γιατρός μου συνταγογράφησε «βεντούζες με κοψίματα». Καθώς αφαιρούνταν κάθε βεντούζα, κάθε φουσκάλα σχιζόταν με ένα κοφτερό ξυράφι και η βεντούζα τοποθετούνταν ξανά για να συλλέξει το αίμα. Μη ικανοποιημένος, αποφάσισε να ξεπεράσει ακόμα και τον εαυτό του, τοποθετώντας ένα κατάπλασμα μουστάρδας πάνω στις ανοιχτές φουσκάλες. Δεν είναι περίεργο που τον έλουζα με κάθε βρισιά που υπήρχε στο πεντάχρονο λεξιλόγιό μου.

Για να είμαι δίκαιη, πρέπει να καταγραφεί ότι σύντομα ανάρρωσα: αν ήταν αποτέλεσμα της θεραπείας ή του φόβου ότι θα μπορούσε να επαναληφθεί, δεν θα το μάθω ποτέ.

Η πρώτη μου έξοδος ήταν σε ένα πάρτι γενεθλίων. Φόρεσα ένα καινούργιο φόρεμα, φτιαγμένο από κυπριακό μετάξι με ρίγες και όμορφα χρώματα. Οι δίδυμες θείες πήγαν μαζί μου. Μικρά τραπέζια και καρέκλες ήταν τοποθετημένα στο αίθριο για τα παιδιά. Στο τέλος του πάρτι, καθώς έσπρωξα την καρέκλα μου προς τα πίσω για να σηκωθώ, ένα από τα πόδια της πιάστηκε σε μια ρωγμή ανάμεσα στις πέτρινες πλάκες και έπεσα στο πλάι. Έσπασα τον αγκώνα μου.

Οι θείες μου ήταν πολύ φοβισμένες για να με πάρουν στο σπίτι, οπότε με πήγαν σε μια κυρία που έβαζε κόκαλα στη θέση τους. Χτύπησε τα ασπράδια πολλών αυγών σε ένα σκληρό μείγμα, έπλασε ένα κομμάτι χαρτόνι σε ένα καλούπι που ταίριαζε στο χέρι μου, το γέμισε με το μείγμα, το έβαλε, το έδεσε και το κάλυψε με μια σφεντόνα. Μετά, μου «έδωσε το φόβο» βάζοντάς με στην τουαλέτα για να ανακουφιστώ και στη συνέχεια τοποθετώντας ένα νόμισμα στον πάτο μιας λεκάνης γεμάτης νερό και προφέροντας κάποιες λέξεις. Ήμουν επιτέλους έτοιμη να με πάει στη φτωχή μητέρα μου που είχε ακόμα τον Γώγο στο κρεβάτι σε άσχημη κατάσταση.

Αναπόφευκτα, κλήθηκε ο γιατρός. Ξετύλιξε τους επιδέσμους, αφαίρεσε το καλούπι, εξέτασε το κάταγμα και προχώρησε, εν ψυχρώ και με εμφανή ευχαρίστηση, στο τράβηγμα του χεριού

μου ώστε να τοποθετήσει τα οστά στη θέση τους πριν εφαρμόσει το γύψο. Και πάλι ούρλιαξα και τον έβρισα, αλλά χωρίς αποτέλεσμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΟΙ ΠΛΑΤΡΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΣΤΙΔΗΔΕΣ

Λίγο μετά το ατύχημά μου πήγαμε στις Πλάτρες για το καλοκαίρι. Τίποτα δεν μου άρεσε περισσότερο από το να είμαι τυλιγμένη σε επιδέσμους. Μια σφεντόνα ήταν το αποκορύφωμα της ευτυχίας. Αυτή τη φορά δεν πήγαμε σε ξενοδοχείο αλλά νοικιάσαμε ένα σπίτι. Μαζί μας ήρθαν η γιαγιά μου η Ζωή, η μεγαλύτερη ανύπαντρη αδελφή της μητέρας μου, η Δρυάς, και τα δίδυμα.

Η μετακόμιση στις Πλάτρες για τρεις μήνες, από τα τέλη Ιουνίου έως τα τέλη Σεπτεμβρίου, ήταν μια μεγάλη επιχείρηση. Τα προς ενοικίαση σπίτια ήταν ανεπίπλωτα, οπότε τα έπιπλα και όλα τα παρελκόμενα -κουρτίνες, χαλιά, σεντόνια, σκεύη κουζίνας και τραπέζης- έπρεπε να μεταφερθούν από τη Λεμεσό. Από μικρή ηλικία, το καθένα από εμάς τα παιδιά μάθαινε να φτιάχνει τη δική του βαλίτσα. Η ιεροτελεστία που αναπτύχθηκε με τα χρόνια ήταν ότι ο εξοπλισμός των Πλατρών, που φυλασσόταν στο γκαράζ τον χειμώνα, φορτωνόταν σε ένα τεράστιο φορτηγό που έφευγε τα ξημερώματα με τις υπηρέτριες πάνω του. Εμείς, η μητέρα μου και τα τέσσερα παιδιά, ακολουθούσαμε στις 8 με το σαλόνι Ford μοντέλο του 1920, του οποίου οδηγός και ιδιοκτήτης ήταν ο φίλος της οικογένειας Γιώργος Παστίδης.

Η διαδρομή προς τις Πλάτρες στην οροσειρά του Τροόδου ήταν σε έναν στενό δρόμο γεμάτο απότομες στροφές και βαθείς γκρεμούς. Κατά διαστήματα η τρομοκρατημένη μητέρα μου έβγαζε μια μεγάλη κραυγή και φώναζε «σταμάτα, σταμάτα». Στην Άλασσα, το πιο επικίνδυνο σημείο, μια φορά έβαλε τα πόδια της πάνω από την πόρτα του αυτοκινήτου, έτοιμη να πηδήξει έξω. Δεν το ξέχασε ποτέ αυτό, καθώς ο Μιχάλης απολάμβανε να αναπαριστά τη σκηνή για την οικογένεια και τους φίλους της.

Ο Μιχάλης και εγώ, αλλά ιδιαίτερα ο Μιχάλης, παθαίναμε ναυτία στο αυτοκίνητο. Έτσι, ταξιδέψαμε εξοπλισμένοι με λεκάνες για εμετό και δοχεία με νερό για να τους ξεπλένουμε. Όταν ο Μιχάλης σχεδόν έχανε τις αισθήσεις του, θα σταματούσαμε για λίγα λεπτά. Στη Λάνια καταρρεύσαμε κάτω από τη «Βασιλική Βελανιδιά», μια τεράστια βελανιδιά που φημολογείται ότι ήταν χιλίων ετών, ενώ όσοι από εμάς ήταν αναρριχητές ανεβαίναμε στην ξύλινη εξέδρα που είχε κατασκευαστεί ειδικά στα κλαδιά του δέντρου για τα παιδιά. Οι στροφές στο Πέρα Πεδί, λίγα χιλιόμετρα μετά τη Λάνια, ήταν η σταγόνα που ξεχείλιζε το ποτήρι. Ευτυχώς, οι Παστίδηδες περνούσαν συχνά το καλοκαίρι στο Πέρα Πεδί κι έτσι σταματούσαμε εκεί για φαγητό και για να συνέλθει ο Μιχάλης. Μετά το γεύμα οδηγήσαμε τα λίγα χιλιόμετρα μέχρι τις Πλάτρες, για να διαπιστώσουμε ότι το σπίτι είχε ήδη πάρει κάποια μορφή, έτοιμο να μας υποδεχτεί.

Οι Πλάτρες είναι περίπου τρεις χιλιάδες πόδια ψηλά, στην οροσειρά του Τροόδους. Αν και βρίσκεται στην καρδιά ενός πευκοδάσους, έχει ανοιχτή θέα μέχρι τη θάλασσα. Δροσερά ρυάκια το διασχίζουν και γραφικά μονοπάτια ανεβοκατεβαίνουν από εκεί. Για μένα ήταν το πιο κοντινό μέρος στον παράδεισο, όχι μόνο λόγω της ομορφιάς του αλλά και λόγω της φυσικής του εγγύτητας με τους θεούς.

Ήταν ένα δημοφιλές θέρετρο που προτιμούσαν οι Κύπριοι, καθώς και επισκέπτες από γειτονικές χώρες, ιδιαίτερα από την Αίγυπτο. Η παρουσία του βασιλιά του Χετζάζης και της οικογένειάς του ή πριγκίπων από την Περσία προσέθεταν στα μυστήρια και τις συγκινήσεις της ζωής στις Πλάτρες. Ορισμένες οικογένειες είχαν τις δικές τους βίλες, άλλες έμεναν σε ξενοδοχεία ή σε σπίτια που νοικιάζονταν για την εποχή. Καθώς οι ίδιες οικογένειες πήγαιναν στις Πλάτρες κάθε χρόνο, υπήρχε μια συνέχεια, με το ένα καλοκαίρι να σμίγει ομαλά με το επόμενο. Τα παιχνίδια που ξεκινούσαν τη μια χρονιά συνεχίζονταν την επόμενη.

Στις Πλάτρες ήμασταν πραγματικά ελεύθεροι. Όλο το βουνό ήταν δικό μας. Δεν υπήρχε κίνηση και εγκληματικότητα και οι γονείς μας δεν ανησυχούσαν για μας. Ξεκινούσαμε το πρωί για το προκαθορισμένο σημείο συνάντησης και επιστρέφαμε για το

μεσημεριανό γεύμα, για να φύγουμε και πάλι μετά από έναν σύντομο υποχρεωτικό μεσημεριανό ύπνο.

Εκείνο το καλοκαίρι του 1925 ξεκίνησαν τα παιχνίδια που έμελλε να γίνουν το πρότυπο και η απόλαυση της ζωής στις Πλάτρες. Το θέμα ήταν ο πόλεμος. Όλος ο παιδικός πληθυσμός των Πλατρών ανήκε σε ένα από τα δύο «συντάγματα» - το ένα διοικούσε ένα αγόρι από την Αίγυπτο, ο Γιώργος Τάνος, το άλλο ένα αγόρι από τη Λευκωσία, ο Άθως Πατίκης. Τα κορίτσια αποτελούσαν το νοσηλευτικό σώμα. Κάθε σύνταγμα είχε το δικό του αρχηγείο, ένα μυστικό κρησφύγετο, το οποίο μπορούσαν να προσεγγίσουν μόνο οι λίγοι εκλεκτοί που γνώριζαν τον κωδικό πρόσβασης. Όλοι είχαν τα κατάλληλα έγγραφα αναγνώρισης και διακριτικά από φύλλα που ήταν δεμένα μεταξύ τους με πευκοβελόνες. Οι αξιωματικοί έφεραν μαχαίρια ή όπλα. Το ιατρικό και νοσηλευτικό σώμα ήταν καλά οργανωμένο, με σκηνές για νοσοκομεία πεδίου, κατασκηνώσεις και φορεία.

Το πεδίο της μάχης ήταν ολόκληρο το βουνό και ο πόλεμος μαινόταν πραγματικά. Υπήρχε έντονη εχθρότητα μεταξύ των αντιμαχόμενων φατριών και μεταξύ των μελών των αντίπαλων συνταγμάτων. Κάποια στιγμή, όταν ο Άθως Πατίκης φέρεται να πήρε ένα ρολόι από ένα σωρό ρολόγια-παιχνίδια εκτεθειμένα προς πώληση σε ένα πεζοδρόμιο, ολόκληρο το σύνταγμα του Τάνου βάδισε μέσα στις Πλάτρες ψέλνοντας ρυθμικά: «Ο Άθως Πατίκης είναι κλέφτης, ο Άθως Πατίκης είναι κλέφτης». Υπήρξε όμως και η περίπτωση που οι υπόλοιπες τάξεις των δύο συνταγμάτων ένωσαν τις δυνάμεις τους σε ανταρσία ενάντια στην αυταρχικότητα των αρχηγών που ξεπερνούσαν ακόμα και τη δική τους υψηλή θέση. Το τραγούδι τότε ήταν: «Ο Άθως Πατίκης και ο Γιώργος Τάνος είναι απλοί οπλίτες».

Όσο μεγαλώναμε, εκτιμούσαμε περισσότερο την ηρεμία των Πλατρών, τις ώρες που περνούσαμε διαβάζοντας κάτω από ένα δέντρο, σκαλίζοντας σκάφη από φελλό πεύκου, τις κούρσες με βάρκες στο ρέμα, την αιώρα που λικνιζόταν ανάμεσα σε δύο κορμούς, την κούνια που κρεμόταν από ένα δυνατό κλαδί, τη συγκίνηση του να ανεβαίνεις όλο και ψηλότερα, να αφήνεις τα σχοινιά, και την απόλυτη χαρά του να πηδάς στην άβυσσο της πλαγιάς που είναι καλυμμένη με φτέρη.

Στις Πλάτρες μοιραζόμασταν μερικές φορές ένα μεγάλο σπίτι, όχι μόνο με τη γιαγιά και τις θείες μου, αλλά και με τους φίλους των γονιών μου, τους Παστίδηδες. Οι Παστίδηδες ήταν μοναδικοί. Υπήρχε η ηλικιωμένη κυρία Ιφιγένεια Παστίδη, ο Γιώργος, ο ετεροθαλής αδελφός από τον προηγούμενο γάμο του πατέρα, γνωστός χαϊδευτικά ως «ο αδελφός», ένας άλλος αδελφός ο Σόλων που ζούσε στην Αλεξάνδρεια, δύο ανύπαντρες αδελφές, η Αθηνά και η Πόλα, και ο μικρότερος, ο Σωκράτης, γιατρός που είχε επιστρέψει πρόσφατα από το Παρίσι.

Όλη η οικογένεια ήταν πολύ μπροστά από την εποχή της. Δεν είχαν καμία από τις χαρακτηριστικές σεμνοτυφίες της εποχής. Ήταν ανεκτικοί με τα ηθικά παραπτώματα και δεν κήρυτταν ποτέ. Ήταν έξυπνοι, διάβαζαν και αγαπούσαν τα όμορφα πράγματα, χαρακτηριστικά σπάνια στην Κύπρο εκείνης της εποχής. Η Αθηνά ήταν επίσης αξιοπρεπής ζωγράφος και συγκατέλεγε τη μελισσοκομία στα επιτεύγματά της. Οι άνδρες ήταν αθλητές και όλη η οικογένεια αγαπούσε τα ζώα. Πάνω απ' όλα, είχαν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη και λεπτή αίσθηση του χιούμορ. Η Αθηνά και η Πόλα ήταν ψηλές, γωνιώδεις και θεωρούνταν άσχημες. Για μένα όμως ήταν χαριτωμένες, ακόμη και όμορφες.

Οι Παστίδηδες συχνά μάς παρακινούσαν σε σκανταλιές, αλλά ήταν εξίσου έτοιμοι να μας σώσουν αν κινδυνεύαμε να τιμωρηθούμε. Ήταν οι σύμμαχοί μας στις συγκρούσεις μας με τον στενόμυαλο κόσμο. Η μόνη συμβουλή που έλαβα από τους Παστίδηδες ήταν από την Πόλα όταν ήμουν δώδεκα ετών. Δεν είχε σημασία, είπε, τι έκανα με τα αγόρια. Μπορούσα να φτάσω μέχρι και να τα φιλήσω, αλλά σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε ποτέ να γράψω επιστολές. Αυτό, το 1932 στην Κύπρο, ήταν πράγματι προοδευτικό.

Ο Σωκράτης ήταν ένας γιατρός μέσα στην καρδιά κάθε παιδιού. Ο προηγούμενος γιατρός μας συνταγογραφούσε ρετσινόλαδο για κάθε ασθένεια, από πυρετό μέχρι σπυρί, που έπρεπε να δίνεται νωρίς το επόμενο πρωί. Την επίσκεψή του ακολουθούσαν δάκρυα και μια άγρυπνη νύχτα και προτροπές προς τη μητέρα μου να χορηγήσει τη φοβερή δόση τα ξημερώματα για να συντομεύσει τη δυστυχία. Ο Σωκράτης από την άλλη συνταγογραφούσε το πολύ γλυκιάς γεύσης σιρόπια τα οποία, προς αποτροπιασμό της

μητέρας μου, συνόδευε με τα λόγια «θα γίνεις καλά είτε το πάρεις είτε όχι. Σου το δίνω μόνο για να ευχαριστήσω τη μητέρα σου».

Τα πειράγματα του Σωκράτη δεν είχαν όρια. Το αγαπημένο του παιχνίδι με τη Γιαννούλα ήταν να την πιάνει από τα μαλλιά, να τη σηκώνει από το έδαφος και να την αφήνει κάτω μόνο μετά από πολλές φωνές. Την εξόργιζε επίσης απειλώντας την ότι θα την παντρευτεί όταν μεγαλώσει. Με μένα η τακτική του ήταν πιο διακριτική. Μια φορά, στο τέλος του σχολικού έτους, όταν ήμουν περίπου δέκα χρονών, ο Σωκράτης ανακάλυψε ότι ήμουν η πρώτη της τάξης: έτσι όταν επισκέφθηκε τους γονείς μου το βράδυ, με αναζήτησε και μου δήλωσε με σοβαρό ύφος «ξέρεις ότι αύριο θα είσαι σε όλες τις εφημερίδες». Φυσικά τον πίστεψα. Για κάποιιο λόγο που μου διαφεύγει ακόμη, αφού συνεχίζω να υποφέρω το ίδιο μαρτύριο με κάθε δημοσιότητα, αγωνιούσα όλη νύχτα φοβούμενη την επιστροφή του πατέρα μου στο σπίτι το μεσημέρι με τις εφημερίδες. Σαν να μην έφτανε αυτό, ο Σωκράτης συνέχιζε το αστείο λέγοντας ότι, όταν πήγαινα βόλτα στην παραλία την επόμενη μέρα, θα έβγαινε από τη λέσχη που ήταν απέναντι από τον παραλιακό πεζόδρομο και θα φώναζε με δυνατή φωνή: «Βλέπεις εκείνο το κορίτσι εκεί πέρα, ήταν η καλύτερη στην τάξη της». Αυτό φυσικά με κράτησε μακριά από τη συνηθισμένη καθημερινή μου έξοδο για εβδομάδες. Παρά τα βασανιστήριά του, όλοι λατρεύαμε τον Σωκράτη και μάθαμε να αναγνωρίζουμε το ιδιαίτερο χιούμορ του.

Τα βράδια στο σπίτι μας στις Πλάτρες ήταν χαρούμενα, ιδιαίτερα τα Σαββατοκύριακα που «ανέβαιναν» οι άντρες από τη Λεμεσό. Οι μεγάλοι παρέμεναν στο τραπέζι του δείπνου για πολλή ώρα αφότου είχαμε πέσει για ύπνο, μετά πήγαιναν στη βεράντα κάτω από τα αστέρια και τους ακούγαμε να μιλάνε και να γελάνε μέχρι αργά το βράδυ.

Υπήρχαν οι συναρπαστικές μέρες, μία ή δύο κάθε καλοκαίρι, όταν η κυρία Παστίδη ήταν στα χειρότερα της γκρίνιας της στην κουζίνα και ανταλλάσσονταν κουβέντες. Αυτοί οι κυματισμοί δεν κρατούσαν ποτέ όλη την ημέρα, αλλά εμείς τα παιδιά ενθουσιαζόμασταν με την αποκάλυψη ότι και οι ενήλικες είχαν τις διαφωνίες τους.

Δεν έχω συναντήσει ακόμη μια τόσο ευτυχισμένη, ανοιχτή σχέση μεταξύ ανθρώπων όσο αυτή που υπήρχε σε εκείνο το σπίτι στις Πλάτρες. Κανείς από τους Παστίδηδες δεν ζει πια. Η Αθηνά δολοφονήθηκε, όταν κόντευε να φθάσει τα ογδόντα, από το παιδί του μπακάλη, τον οποίο ανακάλυψε να εισβάλλει στο ντουλάπι όπου φύλαγε τα χρήματά της.

Μία από τις πολλές χαρές των Πλατρών ήταν οι επισκέψεις σε άλλα θέρετρα: στο Τρόοδος, για να πιούμε τσάι με τους φίλους της μητέρας μου, τους Χούρη, ή στον Πεδουλά. Το αγαπημένο μας ήταν ο Πεδουλάς, όπου ο ξάδελφος της μητέρας μου, ο Μιχάλης, διατηρούσε ένα ξενοδοχείο με τη σύζυγό του Ζωή, μια λευκή Ρωσίδα μετανάστρια, και οι δύο ζεστοί και αξιαγάπητοι. Η μαγειρική της θείας Ζωής ήταν απερίγραπτη. Στο δρόμο προς τα εκεί, η μητέρα μου μας νουθετούσε: «Να θυμάστε, δεν είναι ευγενικό να λέμε ότι οι Πλάτρες είναι καλύτερες από τον Πεδουλά ή ότι το ξενοδοχείο όπου μένουμε είναι καλύτερο από το δικό τους». Τίποτα δεν θα ήταν πιο μακριά από το μυαλό μας. Μας άρεσε πολύ να συμμετέχουμε στα παιχνίδια των τριών αγοριών του θείου Μιχάλη, του Λόνια, του Δήμα και του Σούρικ, περίπου στην ηλικία μας, που είχαν την άδεια ν' αλωνίζουν στο βουνό.

Οι Πλάτρες αμαυρώθηκαν μόνο από την έντονη κοσμοσυρροή το Σαββατοκύριακο. Κάθε Κυριακή απόγευμα παιδιά και ενήλικες, ντυμένοι με τα καλά τους, συνωστίζονταν στις βεράντες και τους κήπους των αμέτρητων ξενοδοχείων, όπου απολάμβαναν χυμούς, παγωτά και γλυκά. Γι' αυτό οι μοδίστρες είχαν περάσει αρκετές ημέρες κατά τη διάρκεια της άνοιξης συζητώντας για πατρόν, κόβοντας και ράβοντας.

Επειδή ήμουν αφύσικα ντροπαλή, υπέφερα από την αγωνία μου όταν καθόμουν σε κοινή θέα φορώντας ένα φόρεμα από οργαντίνα και μια κορδέλα στο ίδιο χρώμα δεμένη σε έναν μεγάλο φιόγκο στο κεφάλι μου για να κρατάω τα ατίθασα μαλλιά μου στη θέση τους. Ακόμη και η σκέψη της Δευτέρας δεν ήταν αρκετή για να κρατήσει τα δάκρυα της δυσφορίας από τα μάτια μου.

Ήταν μια από αυτές τις Κυριακές που, επιστρέφοντας από το ξενοδοχείο Μόντε Κάρλο, διαπιστώσαμε ότι ο Γώγος, που τότε ήταν σχεδόν δύο ετών, είχε σχεδόν αυτοπυρποληθεί. Ο ηλεκτρι-

σμός δεν είχε ακόμη εγκατασταθεί στα σπίτια. Όταν έπεσε το βράδυ και άναψε ένα κερί στο δωμάτιό του, ο Γώγος κρατούσε μια χτένα από σελουλόιντ πάνω από τη φλόγα. Ήταν τόσο γοητευμένος που την είδε να διαλύεται πάνω στο δεξί του χέρι.

Για να ξεφύγει από τον πόνο, άρχισε τότε να τρέχει και να ουρλιάζει, ενώ η τρομοκρατημένη υπηρέτρια προσπαθούσε να τον πιάσει. Αυτή ήταν η πρώτη απόπειρα του Γώγου να αυτοπυρποληθεί.

Οι Πλάτρες συνέχισαν να αποτελούν απόλαυση κατά την εφηβεία και τη νεαρή ενηλικίωση, με τις ασχολίες μας να αλλάζουν ανάλογα με την ηλικία μας: τα πρωινά διαβάζαμε, τα απογεύματα κάναμε βόλτες με τους φίλους μας συζητώντας ποιος ήταν το τελευταίο φλερτ του καθενός και εικοτολογώντας για το μέλλον τους. Τα βράδια χορεύαμε σε ένα από τα ξενοδοχεία. Στις Πλάτρες γίνονταν κάθε χρόνο οι «κατάλληλοι» αρραβώνες. Με οικογένειες από όλες τις πόλεις της Κύπρου να συγκεντρώνονται στις Πλάτρες, οι συνθήκες ήταν πολύ ευνοϊκές. Οι γάμοι είτε ήταν προσυμφωνημένοι από τους γονείς του ζευγαριού είτε ενθαρρύνονταν διακριτικά, ώστε να φαίνονται ως επιλογή των ίδιων των νέων. Ορισμένοι ήταν πραγματικά αυθόρμητοι.

Ποτέ δεν έδιωξα την αντιπάθειά μου για το Σαββατοκύριακο των Πλατρών, το οποίο συνέχισε να είναι μια δοκιμασία για μένα. Μετά την ηλικία των δεκαεπτά ετών, θα φαινόταν περίεργο αν δεν εμφανιζόμουν στους επίσημους χορούς το βράδυ του Σαββάτου φορώντας ένα μακρύ βραδινό φόρεμα. Έτσι πήγαινα, για να ευχαριστήσω τους γονείς μου. Καθόμουν εκεί αμήχανα, ελπίζοντας ότι κανείς δεν θα ήθελε να χορέψει μαζί μου. Οι νεαροί άνδρες που θεωρούσαν καθήκον τους να το κάνουν και τους οποίους γνώριζα όλη μου τη ζωή, ήταν ξαφνικά ξένοι. Προσπαθούσαν να κάνουν έξυπνη συζήτηση αντί για τις φυσικές ανοησίες της παιδικής μας ηλικίας. Μέχρι τις 11 η ώρα είχα χορτάσει περισσότερο από όσο μου αναλογούσε, αλλά οι γονείς μου, οι οποίοι διασκέδαζαν πάρα πολύ, δεν ήθελαν να απομακρυνθούν.

Ήταν σχεδόν μια ανακούφιση στα δεκαεννιά μου όταν ο πόλεμος διέρρηξε τον κοινωνικό ιστό των Πλατρών.